

Arne Overrein

NATO-MOTSTAND – DEN GANG OG I DAG

I

NATO-pakten ble inngått den 4. april 1949 i Washington av 12 land, deriblant Norge. Etter Sovjetunionens fall ble en lang rekke østeuropeiske land medlemmer. NATO har i dag 30 medlemmer. NATOs historie viser at alliansen domineres av USA og bare fungerer på USAs premisser.

I åra før undertegnelsen i 1949 pågikk det en debatt i Norge der tre ulike alternativer sto opp mot hverandre. Det ene alternativet var at Norge ble medlem av en vestlig forsvarsallianse. Argumentene var at Norge var svakt etter verdenskrigen, at landet og Europa var truet av et nærstående sovjetisk angrep og at erfaringene fra tysk okkupasjon viste at en nøytralitetslinje, som Norge hadde hevdet i alle år, var en umulighet. Alternativ nummer to var et nordisk forsvarsforbund. Det tredje alternativet var at Norge sto uten faste allierte og baserte seg på et nasjonalt forsvar.

Argumentene for en vestlig allianse er vi godt kjent med – de ligner sterkt på standard argumenter som vi hører i dag, bortsett fra at trusselen fra Sovjet er byttet ut med trusselen fra Russland og Kina. NATO-motstandernes argumenter fra den gang er ikke like godt kjent. Det fantes en betydelig oppslutning i det norske folk, antakelig et flertall, for at Norge skulle fastholde en nøytralitetslinje, som både alternativ to og tre var varianter av. Verken dette eller det faktum at mange, journalister og andre meningsdannere ikke ønsket NATO-medlemskap, er godt kjent.

Først og fremst foregikk debatten innafor Arbeiderpartiet som satt med regjeringsmakta. Det ble raskt klart at partiet ikke var samlet i sikkerhetspolitikken. Den intense fasen av debatten ble utløst da den britiske utenriksminister, Bevin, den 21.1.1948 holdt en tale der han hevdet at Sovjetunionen ville ekspandere videre inn i Vest-Europa og at det derfor trengtes en vestlig forsvarsallianse. Det ble skapt et inntrykk av at alliansen kun skulle omfatte Vest-Europa. Noen tilhengere av det vestlige alternativet hevdet til og med at Vest-Europa under ledelse av de sosialdemokratiske partiene burde bli «et tredje standpunkt» mellom kapitalisme og kommunisme. Realiteten var imidlertid at Bevin opptrådte i forståelse med USA og at USA siktet mot å lede den nye pakten. Sentrale ledere i Arbeiderpartiet/LO responderte med støtte til Bevins plan. Et forslag om dette ble fremlagt på Oslo Arbeiderpartis representantmøte den 3.2.48 og fikk enstemmig oppslutning. Ifølge historikeren Knut Einar Eriksen, var initiativtakerne til dette forslaget Håkon Lie (DNAs sekretær), Konrad Nordahl (LO-formann), Martin Tranmæl

(redaktør av Arbeiderbladet) og Einar Gerhardsen (statsminister og DNA-formann). Denne gruppa omtaler Eriksen «som et lite toppsjikt med basis i den indre kjerne i sentralstyret og LO's sekretariat».¹ Bortsett fra de sentrale organer i Oslo var støtten til en vestlig allianse svært variabel utover i landet. Debatten som fulgte gikk gjennom året 1948 og endte med tilslutninga til NATO i april 1949.

Motstanden mot NATO-medlemskapet var en broket ansamling, både av personer og argumenter. Når det gjelder argumenter, så strakte de seg fra pasifistiske, med sterk tro på FN, til realpolitiske betraktninger om at Norge som småstat ikke var tjent med å binde seg til en stormaktallianse. Hva personer angår, hørte de fleste motstanderne hjemme i Arbeiderpartiet, den gang landets klart største parti. I tillegg kom NKP som i perioden 1945-49 satt med 11 plasser på Stortinget og ved valget i 1945 fikk 12% av stemmene. Også på borgerlig side var viktige personer NATO-motstandere. Mellom disse ulike motstandsgrupperingene var det ikke samarbeid. Det ble aldri tatt initiativ til noen felles front mot NATO-medlemskapet.

Felles for all NATO-motstand, bortsett fra Furubotn-fløyen i NKP som kunne tenke seg en allianse med Sovjet, var sterk skepsis mot en allianse dominert av en stormakt. Norges suverenitet ville stå på spill i en slik allianse. «Like så litt som vi ønsket å være en del av Storgermania, ønsker vi å være vasall under andre stormakter», mente Oppland Arbeiderblad i mars 1948. Trond Hegna, redaktør for avisa 1. Mai, mente det samme og argumenterte positivt for at Norge, Danmark og Sverige, som like og demokratiske samfunn, kunne være et eksempel for verden. Men da måtte ikke disse land bli ødelagt av dominans utenfra. De nordiske land burde bli «brobyggere» og slik bidra til å sikre freden. Nils Hønsvold, som satt i regjeringa fra januar 1948, var både imot Marshallplanen og en vestlig allianse. USAs politikk var uttrykk for økonomisk egoisme og også en fare for freden. Småstatene risikerte å bli brikker i et maktspill. Konflikten mellom stormaktene var primært en maktkamp og ikke en ideologisk strid mellom gode og onde. Dersom Norge skulle delta i en forsvarsallianse, måtte det være mellom likeverdige stater som de nordiske. Det ville være «nasjonal selvoppgivelse» å begi seg inn under en stormakt.²

Hønsvold var ikke alene i regjeringa om disse synspunktene. Kun et mindretall i regjeringa var for en vestlig allianse. I DNAs stortingsgruppe var om lag 2/3 mot NATO inntil kort før partiets landsmøte i mars 1949. Meninger og argumenter varierte, noen ganger også for en og samme person. Til og med Einar Gerhardsen uttrykte på et visst tidspunkt støtte til et nordisk forsvarsforbund. I sin 1.maitale 1948 sa han: «Norsk utenriks- og forsvarspolitikkk må ta sikte på å holde landet vårt utenfor et eventuelt oppgjør mellom stormaktene. Vi må bygge ut et intimt samarbeid med våre skandinaviske naboer.»³ At Gerhardsen inntok denne posisjonen kan bero på usikkerhet, men også på en frykt for splittelse i Arbeiderpartiet. Først etter at

forhandlingene om en nordisk allianse var strandet som følge av at Norge stilte amerikansk våpenhjelp som betingelse for et Nordisk forsvarsforbund, sto Gerhardsen fram som sterk NATO-tilhenger. Han drev da fram en rask avgjørelse på DNAs landsmøte i februar 1949. Etter et nesten enstemmig vedtak på landsmøtet ble debatten erklært å være avsluttet. Sterk partiloyalitet og en dårlig organisert motstand førte til det Eriksen omtaler som fullstendig nederlag for opposisjonen. NATO-motstanden levde videre i utkanten av Arbeiderpartiet gjennom avisa Orientering som ble grunnlagt i 1953. Dannelsen av SF i 1961 var en videreføring av denne opposisjonen.

II

Den bærende motsetningen hos de fleste NATO-motstanderne var den mellom småstater og stormakter. Sikkerhetspolitikken måtte ta sitt utgangspunkt i at Norge var en småstat. Videre mente man at stormaktene ivaretok sine egne interesser på småstatenes bekostning. Dette uansett om stormakten var kapitalistisk eller kommunistisk. En allianse med en stormakt medførte en sterk risiko for at småstaten ble et redskap for stormaktsinteresser, uten at sikkerheten ble økt. I tillegg mistet småstaten muligheten for sjølstendig «brobygging» og diplomatisk innsats. Underliggende for slike resonnementer var både en realistisk forståelse av maktforholdene på den internasjonale arena, men også en oppfatning av at småstatene hadde en særlig interesse av fred og nedrustning.

Den bærende motsetningen hos NATO-tilhengerne var derimot den mellom demokrati (Vesten) og diktatur (blokken av såkalte kommunistiske land), mellom en «fri» og en «totalitær» verden. Denne siste posisjonen ble koplet sammen med en påstand om at Sovjetunionen planla å angripe Norge og de vestlige land, og med påstander om at det hjemlige kommunistpartiet planla et kupp mot den sittende regjeringa.⁴ En slik tilnærming til sikkerhetspolitikken medførte en ideologisering og moralisering av debatten. Sikkerhetspolitikk handlet ikke kun om å hindre et angrep på eget land, men like mye om deltakelse i et verdensomspennende korstog mot en antatt absolutt fiende. I dette perspektivet var en nøytral linje, en sikkerhetspolitikk som tok sikte på å holde landet utafør en kommende storkrig, nærmest et umoralsk standpunkt. For Tranmæl var nøytralitet det samme som å la være å ta standpunkt i kampen mellom godt og ondt.⁵

En slik nøytral linje ble framført av Sverige, men også av Danmark i åra før NATOs fødsel. Danmark gikk til sist inn i NATO, Sverige ble stående på alliansefri nøytralitet. Tage Erlander sier det slik i sine memoarer: «Vi ville helt enkelt inte dras in i ett krig som vi var för små för att varken kunne hindra eller framkalla och vars utgång våra obetydliga stridskrafter inte kunde påverka.»⁶ En viktig skilnad mellom Sverige og Norge var at hele den

borgerlige blokken i Sverige sluttet opp om nøytralitetslinja, mens den borgerlige blokken i Norge arbeidet for NATO-medlemskap.

III

På borgerlig side var nesten alle for NATO. Men det var ett viktig unntak og det var C. J. Hambro. Det var ikke noen hvem som helst. Som stortingspresident i 1940 gjorde han en stor innsats i organiseringa av den politiske motstanden mot den tyske invasjonen. Han var fra 1928 til 1934 og fra 1945 til 1954 formann i Høyre. I en årrekke var han ledende i Folkeforbundet og utviklet der en klar forståelse for småstatenes interesser.

Hambro var i utgangspunktet skeptisk til blokkdannelser i internasjonal politikk idet han mente at en blokk av vestlige stater også ville føre til en tilsvarende blokk av øst-stater, noe som så ville føre til økt opprustning på begge sider. Han mente at småstatene uavhengig av stormaktene kunne gi et positivt bidrag til internasjonalt samarbeid og en internasjonal rettsorden. I *Høyres Historie* skriver Francis Sejersted følgende:

«NATO representerte på mange måter det Hambro hadde kjempet mot. Det var blokkpolitikk og dermed en konsesjon til maktpolitikken i forhold til den internasjonale rettsorden. NATO hadde også overnasjonale trekk og det ble dominert av en enkelt stormakt. Det var derfor å frykte...at småstatsinteressene ville lide i alliansen. Dessuten betød NATO en konsesjon til ideologiseringen av den internasjonale politikk.»⁷

Hambro forsvarte «et utstrakt nordisk samarbeid». Det synes dermed som det var en viss likhet mellom NATO-skepsis i Høyre og den langt mer omfattende opposisjonen i Arbeiderpartiet. Imidlertid ble Hambro sterkt presset av sine egne. Det ble «fremholdt at gruppen ville bli splittet om Hambro opprettholdt sin motstand mot medlemskap».⁸ Her er det også en interessant parallell – opposisjonen i begge partiene ble satt under press og enden ble at begge kapitulerte. Hambro stemte for NATO i den avgjørende stortingsbehandlingen.

IV

Det er enorm avstand fra disse små glimtene av sikkerhetspolitisk opposisjon ved NATOs dannelse til dagens situasjon. Opposisjonen mot NATO i 1949 advarte mot at Norge risikerte å tape sin uavhengighet, men de forestilte seg neppe den totale utenrikspolitiske lydigheten under USA som er blitt resultatet.

Hva vet man i dag som man ikke visste den gang? På den ene sida festnet USA grepet om NATO og presset gjennom endringer som en rekke andre NATO-medlemmer var skeptiske til. Særlig at NATOs operasjonsområde ble globalt og at man forbeholder seg retten til angrepskrig mot andre land. NATO er noe langt mer enn en avtale om gjensidig hjelp i tilfelle angrep

østfra. Utviklinga har ført Norge inn i krigsoperasjoner i strid med folkeretten. 20 års krig i Afghanistan med en pinlig avslutning, regimeendring i Libya med en kaotisk borgerkrig som resultat, angrepet mot Jugoslavia i 1999. Prisen for å bli beskyttet av USA er at vi har benyttet våre forsvarsressurser til å bygge et ekspedisjonskorps i USAs interesse, ikke et nasjonalt, territorielt forsvar. Prisen er også at vi har gitt opp vår basepolitikk og at USA i dag har baser på norsk jord med amerikansk jurisdiksjon. Prisen er videre at disse basene gjør oss til atombombemål, at diplomatisk uforstand har skapt et aggressivt Russland som angriper Ukraina og at NATO aldri slutter å tro at veien til fred går gjennom grenseløs opprustning, sjøl om de 10% av verdens befolkning som lever i NATO-land, står for 52% av verdens totale militærforbruk. Prisen er endelig at Norge som lydige NATO-medlem er ut av stand til å fungere som fredsnasjon, som konfliktmekler og som pådriver for nedrustning.

Gjennom NATOs historie har det vært gjort forsøk på å endre organisasjonen i en mer fornuftig retning. Forsøkene på å påvirke innenfra har ikke ført fram. Dersom norsk venstreside legger seg på en slik linje – endring av NATO innenfra – vil neppe NATO bli endret. Det som vil bli endret, er at de siste restene av reell utenrikspolitisk opposisjon vil forsvinne fra offentligheten.

Artikkelen er ikke fagfelleurdert.

NOTER

- 1) Knut Einar Eriksen, *DNA og NATO. Striden om norsk NATO-medlemskap innen regjeringspartiet 1948-49*. Gyldendal, Oslo 1972 s. 34 og s. 69. Om Vesteuropa som en tredje posisjon, blant annet framført av Arbeiderbladet, se s. 53-54.
- 2) Eriksen op. cit. s. 111-113. Hegnas argumenter s. 119-20
- 3) Eriksen op. cit. s. 116-117
- 4) Seinere forskning har meg bekjent ikke bekreftet at Sovjetunionen planla et angrep mot vesteuropeiske land eller at kommunistpartier planla kupp eller organiserte hemmelige militære avdelinger, slik det ble påstått om NKP i Norge og som blant andre Gerhardsen trodde på. (Finn Olstad: *Einar Gerhardsen. Universitetsforlaget*, Oslo 1999 s. 227) Det er derimot riktig å si at Stalin påvirket kommunistpartiene i modererende retning i land som Frankrike, Italia og Hellas. På den andre sida var Stalin villig til å bruke harde midler for å sikre at de østeuropeiske land, i samsvar med «prosentavtalen» med Churchill, forble en sikkerhetssone mellom Sovjet og Vesteuropa.
- 5) Eriksen op. cit. S. 53
- 6) Tage Erlander: *1940 – 1949*. Tiden, Stockholm 1973 s 370
- 7) Fr. Sejersted: *Høyres historie* Bd. 3, 1945-1981. Cappelen, Oslo 1984 s. 92
- 8) Sejersted op. cit. s. 93